

SZILASI LÁSZLÓ

A Bűvös vadász: becsület, absolutio, mentség és regényelmélet Ottliknél

(ESSZÉ: KOMMENTÁROK)

A probléma

Éles szavú könyvében Réz Pál elárulja, hogy a Weber-opera alapján Ottlikot Bűvös vadásznak hívták,

„mert volt valami varázslatos, benne is, a megjelenésében, a szövegeiben és az írásaiban is.”¹

Később így folytatja:

„Nagyon jelentős ember volt Ottlik. Ő bújtatta Vas Istvánt '44-ben, amit le is írt Pista többször. Egyszer valamit nyilatkozott, hogy örök hálával tartozik neki, valami ilyesmit, és akkor Ottlik rettentő dühösen visszanyilatkozott, hogy ő tartozik hálával Vasnak, hogy megmutathatta, hogy így is lehet lenni, és hogy alkalmat adott neki erre. Az élet, az nem olyan nagy ügy, hogy azért köszönetet mondjon neki Vas Pista, hát ki nem szarik a Vas Pista életére. Hanem az, hogy ő meg tudta menteni a magyarság becsületét, meg egyáltalán az emberi becsületet, az a nagy dolog.”²

Ebben a kontextusban ozori és kohanóci Ottlik Géza (a Yad Vashem Igaz Embere)³ olyan figura, aki – nemesi származásához illő módon – a becsületet mindennél többre tartja, többre még az életnél is: az élet nem nagy ügy, a becsület igen. Irodalomtörténeti értelemben is nagy jelentőségű könyvében viszont György Péter másra jut. Ottlik *Iskola a határon* című könyvének elejét és Nádas *Párhuzamos történetek* című regényét (I. könyv, 5. fejezet) egymásra vetítve összehasonlítja a Lukács fürdős jeleneteket. György Péter szerint Ottlik idillikus *vedutát* írt, Nádas könyörtelen *diorámában* dolgozik. A lényeg a következő:

---

* 1990. október 9-én hunyt el Ottlik Géza. Az író halála utáni megrendülést rövid időn belül az Ottlik-művön végzett jelentős szövegmunkálatok (monográfiák, tanulmánykötetek, újrakiadások megjelenése, az emberi alakhoz és írói műhöz fűzött kommentárok közreadása) követték, melyek évtizedekre megerősítették a szerző - korábban is rendíthetetlennek gondolt - helyét a modern magyar széppróza mesterei sorában. A terjedelmesnek nem mondható életmű rendszeres, tudományos igényű feltérképezése mellett az elmúlt évtizedekben folyamatosan újabb kérdéseket és feladatokat fogalmazott meg az értelmezők különféle csoportjai számára, mely az Ottlik-mű komplexitásának és kimeríthetlenségének elsőrendű bizonyítéka. Összeállításunkban az író hiányának tényére figyelmezve arra kértük szerzőinket, hogy fogalmazzák meg számunkra és osszák meg olvasóinkkal lehetséges és aktuális Ottlik-kérdéseiket.

¹ Réz Pál: *Bokáig pezsgőben (hangos memoár). Beszélgetőtárs Parti Nagy Lajos*. Magvető, Budapest, 2015, 201.

² Uo. 205.

³ <http://hdke.hu/emlekezes/embermentok/embermentok-nevsora>

„Ottlik a nagyszerű, pótolhatatlan író, igazi, hiteles nagy naiv volt, akinek az ártatlanságát éppolyan jó olvasni, mint amilyen szívszorító. A tökéletesedett bűnösség korszakának nappali sötétsége, mindent átható iszonyata, mindaz, amit Varlam Salamov tudott, mindaz, amit Oszip Mandelstam tágra nyílt szemmel, rezzenéstelen tekintettel nézett, mindaz, mait Maurice Blanchot, Jean Améry, Primo Lévi, Tadeusz Borowski, Kertész Imre és Pilinszky János megértett Auschwitzból, szeretett és végül túlértékelt Ottlik-regényeinkben nincs jelen, amiért is egyre gyakrabban veszem észre, hogy épp emiatt akkor olvasok Ottlikot, mint amikor Krúdyt. Finoman szólva akkor, amikor az irodalmi szöveg a menekülés, a csendes esti emigráció célját szolgálja. Nem többet, nem kevesebbet.”⁴

A regények

György Péter értelmezése az *Iskola a határonra* valószínűleg áll, bár itt is van olyan egység, amely megbonyolíthatja a dolgokat.

„Csakugyan meleg volt ezen a júliusi napon, ezerkilencszázötvenhétben. Néztük az emberek szép pucér hasát, de leginkább a lányokét. Tömérdek honfitársunk sütkérezett az uszoda három nagy napozóteraszán; a padok, fekvőágyak mind el voltak foglalva persze. Egy csöppet sem utáltam ezt a nagy tömeget most. *Fürdőnadrágos öregek, fiatalok ingerültség nélkül, sőt túlzott udvariassággal vártak sorukra a zuhanyozóknál. Csupa jóakaratot éreztünk egymás iránt. Mintha szinte a szeretetünket akarnánk szégyenlősen álcázni ezzel a túlzott, nagyvilági udvariassággal. Ezért csodálkoztam, amikor Szeredy hirtelen gormba lett.*” (Kiemelések tőlem. Sz. L.)⁵

Túlzott udvariasság, rengeteg jóakarot, a szeretet álcázása. Bébé és Szeredy azonban, egy másik rendben, a nemesi-katonai ügyvitelben, kívül állnak ezen a rendszeren. Bébé hiába csodálkozik.

A *Budára* azonban bizonyosan nem illik ez az értelmezés. Lássuk először Hilbert Kornél hiányos történetét.

„Budára kerültünk (csodálatosan), ezzel kellene kezdeni Hilbert Kornél történetét is. Holott talán nem itt kezdődik igazán, hanem az Adriai-tenger partján egy toronycellában, amikor hajnalhasadás előtt már-már felébred, mert fordul a szél. Vagy a londoni Tottenham Court Road sarkán az ember gondolatai közt. Vagy tíz évvel korábban, Törökmikolán, ahol véletlenül Medve Gábor ráakadt. Vagy azzal, hogy egyszer váratlanul elkezdett mondani valamit egy szobáról az emeleten, aztán elhallgatott. Ugyanolyan váratlanul. (Sosem kezdett mesélni semmit.) *Vagy, szép időrendben, azzal, hogy megszületett Marosvásárhelyen, körülbelül épp akkortájt, amikor egy sátorban, a Déli-sarkon, Scott kapitány beírta naplójába utolsó bejegyzését: It seems a pity, but I do not think I can write more. Úgy-lehet kár, de azt hiszem, nem tudok többet írni. // Ennél a mondatnál könnyű elakadni.*” (Kiemelések tőlem. Sz. L.)⁶

Valóban könnyű elakadni, mert a mondat azt sugallja, hogy még a nagy felfedezőik életében is a legjelentősebb cselekedet (nem a becsület megtartása, hanem) az írás – sokkal nagyobb ügy az, mint az élet.

A másik ügy Medve dajkájának, Veronikának a szentandrászi házával-telkével kapcsolatos. Ezeket a bekezdéseket hosszabban idézem.

„Medve dajkája, Veronika, megvett egy kicsi házat-földet a falujában, mert pártában maradt ugyan, de más szemmel nézik Szentendrason azt, »akinek háza vagyon«. Meg egy lánc búzaföldje hozzá. Amúgy sem lett volna semmi restellnivaló a hajadon voltán: várta vissza hadifogságból, akivel jegyen járt, a földijét; hiába várta, most már nyolcadik éve hiába, nem jött. Lett volna egy új kérője, ha

⁴ György Péter: *Apám helyett*. Magvető, Budapest, 2010. 196. A teljes kontextushoz lásd: 193–202.

⁵ Ottlik Géza: *Iskola a határon*. Magvető, Budapest, 1983, 5.

⁶ Ottlik Géza: *Buda*. Európa, Budapest, 1993, 37.

félszemű is, derék magyar. Az egy hold föld, tanyaház, kút, istálló nagyon jó alkalmi vétel volt, Medve anyja beszélte rá, aki Veron megtakarított pénzét is kezelte: nem hagyta őt hadikölcsönt jegyezni, se bankba tenni, ezüst kétkoronásokban őrizte és az óriási pénzromlást nagyjából átvészelték vele. Medvének is volt otthon dugaszban régi ezüstpénze: az egykoronásért most tízezer papírkoronát adtak. Nagy baj lett volna neki, ha Veron visszamegy a falujába. Bianka sem volt meg, nagyanyja.

Aztán Veronika mégis maradt. Tudta, hogy összetartoznak; soha nem sértette meg Medvét, csak egyszer, a lépcsőházban lefelé menet. »Hát hogy lép?« – megállt vele. Medve csak egy-egy lépcsőfokot lépett mindig, jobb lábbal, és utánahúzta a balt. Hogy lép? Hát, ahogy mindenki, meg volt róla győződve. Megsértődött. Veron megmutatta, hogy kell átlépni a fokokat rendesen. Jó, de az ő mód-szerével is leérték volna a földszintre előbb-utóbb, gondolta Medve, kár volt ilyesmi miatt megsérteni a másikat. Ezt soha el nem felejtette. (Ilyen vagy, ember, mondta nekem; jární még nem tanultál meg, sértődést örökre megjegyezni már tudsz.) *Veronikájáról már az alreál előtt eldöntötte, hogy soha nem fogja cserbenhagyni. Beleszámítva, hogy az élet véletlenségei hozhatják az embert olyan helyzetbe, hogy kénytelen lesz elhagyni, elárulni az anyját, barátját, szerelmesét: azt az egyet biztosan tudja, hogy Veronikának mindig megmenti majd az életét, ebben nem fogja őt soha megakadályozni a világ, ha a feje tetejére áll, akkor sem.*

Hogy ezt az egyvalakijét megvédi, nem hagyja veszni, végül is nem volt alaptalan, délibábos terve Medvének. Nem járt vele a fellegekben, mint sok mással. Mégis, ezt az elgondolását, pont ezt az egyet, nem sikerült megvalósítania. 1952-53-ban nem tudta megmenteni Veronika életét. Nem tudta. Pedig csupán a világ állt a feje tetejére. ((És ez nem volt mentség Medve számára. *Beállhatott volna már előbb, könnyűszerrel, a meghunyászkodó gyáva csürhébe akár miniszternek, főembernek, aki autót tud szerezni, be tudja vitetni a dajkáját megoperáltatni a jászberényi kórházba Szentandrásról, hátha csak gyomorfekélye volt és megmentik: inkább a barátait, a becsületét, a hazáját kellett volna elárulnia, mint Veronikát.*))

((Inkább. Kerül, amibe kerül, mindent összeszámolva és egybevetve, igen ez lett volna a dolga. Felkészülni jó előre, és ha kell, mégoly mocskos áron, hogy legyen elegendő befolyása, pénze, világi hatalma megvédelmezni Veront, ha bármikor úgy fordul. Pontosan ezt tartalmazta az eredeti elgondolása. Nincs mentsége semmi, a saját lelkivilágát tagadta meg, csúfította el. Veron halála után Medve számolta, gyűjtötte tovább az adatokat, körülményeket, s végre egy mentsége kitudódott. Veron rajta volt a likvidálandók listáján, elhurcolták és megölték volna, a rákbetegség irgalmasan megelőzte csupán őket.)) (Kiemelések tőlem. Sz. L.)⁷

Ebben a szövegrészben felborul az eddigi modell: az élet immár nem kisebb ügy, mint a becsület (vagy az írás). Medvének inkább a barátait, a becsületét, a hazáját kellett volna elárulnia, mint Veronikát – kellett volna, hogy legyen elegendő befolyása, pénze, világi hatalma megvédelmezni Veront. Gyáva csürhe, mocskos ár. És mégis. Medvének nincs mentsége semmi. A saját lelkivilágát tagadta meg, csúfította el. A *mentség* (háromszor is előforduló) fogalma azonban a nemesi-katonai kontextusból azonnal átvezet bennünket az egyházi jogba.

Az *absolutio* és a bűnbánat-bűnbocsánat szentsége

A bűnbánat szentsége és bűnbocsánat szentsége Jézus Krisztus által rendelt (katolikus) szentség a keresztség után elkövetett bűnök eltörlésére.

Ha Jézus bírálkává tette az apostolokat a bűn föloldozásában vagy megkötésében, akkor a papoknak ismerniük kell a bűnbánó lelkületét és magatartását. Ez pedig csak a bűnvallomás alapján történhet meg. A halálos bűnök mind beletartoznak a bűnvallomásba, olyan körülményekkel együtt, amelyek sajátságukat meghatározzák. A föloldozó hatalom a papnál a föl-szentelés és az egyházi küldetés alapján van meg, ezért az általa adott föloldozás (*absolutio*)

⁷ Uo. 171–173.

akkor is érvényes, ha ő maga bűnben volna. A pap nemcsak fölloldozást adhat, hanem meg is tagadhatja azt olyanoktól, akik nem akarnak szakítani a bűnnel vagy nem akarják az okozott kárt jóvátenni

Ez a szentség tehát *jel*, amely a belső kegyelmet jelképezi és közli. *Emlékeztető* jel, mert Krisztus szenvedésére mutat, amellyel elvette a világ bűneit; *bizonyító* jelnek, mert a lelki gyógyulást hozta; a *jövendő dicsőség* jelének, mert Isten atyai irgalmát állítja szembe az ember gyarlóságával, ezen felül pedig *megettérés* jele is, sőt a bűnbánat része az egyház állandó engesztelésének. Az egyház nem úgy határolja el magát a bűnöstől, mintha idegen lett volna számára, hanem úgy vesz részt a szentségben, mint tagjainak kiengesztelődésében. A szentség egyúttal Krisztus *üdvszerző tetteinek* is jele, s a hit és a bűnbánat által vele azonosítjuk magunkat. Vele együtt vesszük magunkra az ítéletet és a fölmentést, amely őseredetien az ő halálában és föltámadásában valósult meg.

A fölvevő részéről a szentségnek legfontosabb része a *bűnbánat*. Ezt semmi mással nem lehet pótolni, mert benne jut kifejezésre a kiengesztelődés vágya. A bánatban benne van a lélek fájdalma és a bűntől való elfordulás is. Akkor teljes és tökéletes, ha motívuma az Isten iránt való szeretet. Kevésbé tökéletes akkor, ha más, de erkölcsileg helyes motívum váltja ki (pl. a büntetéstől való félelem). A szentség föl vételéhez ez is elég. A bánatban lévő szeretet akkor válik teljessé, ha a kiengesztelődés egész útját végigjártuk, vagyis elvégeztük a gyónást és az elégtételt. A tökéletes bánat már önmagában, a gyónás előtt megigazulttá tesz, de csak azért, mert benne van mindennek a vállalása, amit Krisztus követelt, tehát a gyónás és az elégtétel szándéka is.

A szentségnek másik fő része a *bűnvallomás*, a gyónás. Az ember akkor határolja el magát igazán bűnös tetteitől, ha bevallja őket. A bűnvallomás címzettje az egyház, mint ahogy a bűn is az egyházat sérti azzal, hogy a vétkező gátolja a kegyelem tagokba áradását. A súlyos bűnök bevallása mellett helye van a bocsánatos bűnök bevallásának is. Ezekre is lehet fölloldozást (*absolutiót*) adni, s így a szentség ebben az esetben is kifejti hatását. Megfelelő ok (*mentség*) fölmenthet a bűnvallomás alól, de a bánatnak akkor is jelét kell adni.

Az összefüggéseket a következő táblázat ábrázolhatja.

	szentség (= jel)	
		bűnbánat
absolutio		bűnvallomás
		elégtétel
	mentség	

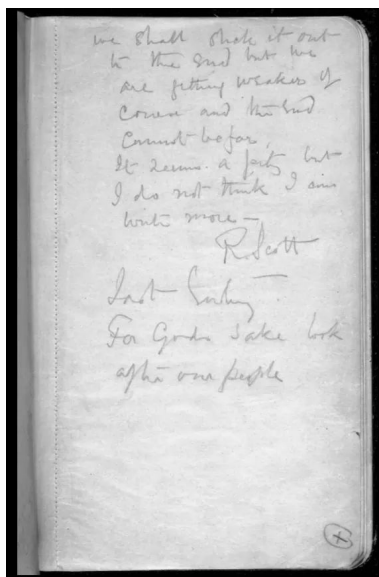
A *mentség* fogalma átvezetett bennünket a bűnbánat és bűnbocsánat szentségéhez, amelynek központjában az *absolutio*, a fölloldozás áll. Ha megbánod a bűnödöt, ha megvallod azt, és ha elégtételt adsz érte, akkor is megkapod a felmentésedet, ha nincs rá mentséged. Azt hiszem, Ottlik *Budájának* ez a legfontosabb ajánlata a magyar 1950-es évek erkölcsi problémáinak kezelésére. Szeredy és Bébé (továbbá Medve) azért olyan szabadok az *Iskola* Lukács fürdőjében 1957 nyarán, mert bármit tettek is, már elnyerték feloldozásukat. Nem tettek bűnvallomást. Mentségük a szeretet.

Körkérdés Jézusról

A bűnbánat és bűnbocsánat szentsége Jézus Krisztus áldozatán alapul: ő az, aki meghalt az emberek bűneiért, ő volt a helyettes áldozat. Vizsgáljuk meg közelebbről Ottlik Jézus-képét.

„Ha jól értettem, s a kérdés nem az, hogy mit jelent Jézus a világnak, az emberiségnek, az elmúlt és eljövendő évezredeknek, hanem hogy nekem, személyesen, budapesti lakosnak kicsoda Ő, akkor könnyű válaszolni rá. Uram és Megváltóm. Miként arra a kérdésre is van felelet, van szó, hogy például ki volt nekem egy kecskeméti születésű Szabó Erzsébet Ottlik Gézáné. Anyám. Fölöttem pedig a csillagos ég. De hogy mit jelent nekem a csillagos ég, anyám vagy Jézus, ezen sem elmélkedni nem szoktam, sem válaszolni nem tudok rá. Nem is tartozik másra, bizalmas magánügye kettőnknek, nekem és a csillagos égnek. Az emberi nyelv eddigi jelentéskészlete, összetételének szabályai, gondolkodásunk meglévő fogalmi felszerelése nem teszi lehetővé, hogy ilyen – nyelven inneni és nyelven túli, intuitív megragadható – tartalmakat kifejezzünk (ahogyan egyszer a regényről szólva próbáltam demonstrálni). A legfontosabb dolgokról nem tudunk beszélni, vagyis gondolkozni sem, létezésünk alapjai – a hallgatás mélyén – sértetlenül őriznek ép, teljes tartalmakat. A nyelv fel tudja bontani roppant összetettségüket részjelentésekre, érzelmi, indulati, etikai, esztétikai, gondolati, akarati jelentésekre. Ezek az értelmezések mind csonkák, hamisak. Az író a nyelvet nem ebben az értelmező, felbontó funkciójában használja, hanem éppen ellenkezőleg, mondhatnánk visszaélve a nyelvtan szerkezetével és a szavak jelentérendszerével, versében, *regényében a világ eredeti épségét és teljességét igyekszik visszaállítani. És ha ez egyáltalán sikerül neki, csak a szövegébe beáramló hallgatásokkal sikerülhet. Ha pedig nincs benne a művemben mindez, anyám, az égbolt, Jézus, akkor semmi sincs benne. Nem néven nevezve kell jelen lenniük – a vers nem a csillagokról szól, nem Jézusról, nem a költő anyjáról – hanem valóságosan. Ha Ő nem áradt bele a mégoly profán, világi jelentésmozzanatokból összerakott művembe – ha másként nem, hát mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczása a szép hűvös patakra –, akkor nem is hoztunk létre semmit.” (Kiemelések tölem. Sz. L.)⁸*

Ez a válasz újra az írást, a regényt állítja a (wittgensteiniánus) gondolatmenet középpontjába. Ha nincs benne (a hallgatások által) az anya, az égbolt, Jézus, ha nem áradtak bele a műbe, mint szomjúság, vágy, kívánczóság – akkor nem is jött létre semmi. Úgy gondolom, hogy Ottlik Réz Pál által megfigyelt Bűvös vadász-mivolta jórészt abból ered, hogy szövegeiben és személyiségében folyamatosan küzdött egymással a *becsületre* alapozó nemesi-katonai, a szeretetre alapozó, *fölmentés*-párti katolikus eredetű és a korai Wittgensteinre építő⁹ irodalmi-*regényelméleti* megközelítés. Ez a küzdelem sohasem ért véget. És, hála Istennek, soha nem győzött benne egyik elem sem.

⁸ Ottlik Géza: *Próza*. Magvető, Budapest, 1980, 213–214.

⁹ „A legfontosabb dolgokról nem tudunk beszélni, vagyis gondolkozni sem, létezésünk alapjai – a hallgatás mélyén – sértetlenül őriznek ép, teljes tartalmakat.” Aligha lehet kétséges, hogy ez az idézet az 1921-es *Tractatus Logico-Philosophicus* 6.54-es számú pontjának újraírása. Lásd: Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*. Ford.: Márkus György. Akadémiai, Budapest, 1989, 90.